

FARKAS JUDIT ANTÓNIA

„Pécs legszebb magánkönyvtára Reuter Camillo orvosprofesszoré”

Egy elfeledett XX. századi bibliofil és műpártoló portréjához

*„Ha a szem a lélek tükré, bátran mondhatjuk, hogy a könyv pedig az egyéniséget tükrözi vissza. Ez lehet az íróé, a nyomdászé, a könyvkötőé, de leginkább a gazdája egyéniségét fogja elárulni, mert ő vette, ő választotta, tartotta érdemesnek eltenni és ő gondolja szeretettel.”¹ Nem véletlenül választottam Reuter Camillo *A szép könyvről* című 1929-ben írt cikkének fenti sorait.² Tanulmányomban ugyanis Reuter könyvekhez fűződő viszonyát, imponáló gazdagságú és méretű könyvtárát, műgyűjtő és műpártoló tevékenységét mutatom be, aminek a segítségével sokoldalú egyénisége, szellemi arcképe megismeréséhez is közelebb juthatunk.*

Reuter Camillo (1874–1954) elme- és ideggyógyász professzor nem csupán klinikaigazgatóként és az Erzsébet Tudományegyetem orvoskari dékánjaként játszott fontos szerepet közel három évtizeden keresztül Pécs első világháború utáni szellemi és tudományos életében, hanem a Mecsek és a régió természeti, kulturális értékeinek népszerűsítőjeként, védelmezőjeként is értékes közéleti munkát végzett. Az azonban kevésbé ismert, hogy a botanika, a természetvédelem és a túrázás mellett Reuternek volt egy másik szenvedélye is, a könyvgyűjtés. Pécs egyik legjelentősebb XX. század

¹REUTER 1929a.

²REUTER 1929b. A szöveg eredetileg előadás formájában hangzott el a pécsi Magyar Könyvhéten. Reuter Camillo professzor 1929; PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény, kézirat.

eleji bibliofiljeként értékes könyv- és ex libris gyűjteménnyel rendelkezett, és sokat tett Pécsért a könyvszeretet, műkedvelés, műpártolás előmozdításáért és népszerűsítéséért.

Reuter Camillo³ 1874-ben a Temesvártól 106 km-re található Resicabányán (ma Reșița, Románia) született és nevelkedett, abban a városban, amelynek közelében Morvaországból elszármazott édesapja évekig bányamérnöként dolgozott. A németül és magyarul egyaránt anyanyelvi szinten tudó és gyermekkorától óta botanikusnak készülő Reuter természetszereteté, a növények gyűjtése iránti érdeklődését édesapjának köszönhetette. A pályaválasztáskor – feltehetően egzisztenciális okok miatt – mégsem a botanika, hanem az orvosi tanulmányok mellett döntött. Orvosdoktori címe megszerzését követően bő egy évtizeden át a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Moravcsik Ernő Emil (1855–1929) professzor vezette Ideg- és Elmekórtani Klinikáján dolgozott kezdetben gyakornokként, majd tanársegédként. A háború alatt néhány évig ezredorvosi rangban a zágrábi 23. számú cs. és kir. Helyőrségi Kórház Elme- és Idegbeteg Osztályát vezette. 1918-ban kinevezték egyetemi nyilvános rendes tanárrá a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Karának Elmekór- és Gyógytan Tanszékére. Az intézmény Pécsre költözésével viszonylag érett korban, ötvenévesen költözött a városba, és itt élt 1954-ben bekövetkezett haláláig.⁴ 1924-ben a városi elmegyógyintézet átalakításával a Rét utca 2-ben létrehozta, és 1945-ig vezette az egyetem elme- és idegklinikáját. Kiváló vezetői képességéről az egyetem többször megválasztott orvoskari dékánjaként is tanúbizonyságot tett, de abban is elévülhetetlen érdemeket szerzett, hogy a klinikán folyó ideggyógyászati munka az ország határain kívül is hírnevet szerzett magának. A pszichopatológia és a klinikai pszichiátria terén jó néhány úttörő jelentőségűnek számító publikáció és kutatás fűződött a nevéhez. Ezek közé tartozott a klinikán kezelt pszichotikus betegek művészi alkotótevékenységének vizsgálata. Az első világháború éveiben kezdte el gyűjteni, rendszerezni és kórtörténeti leírással ellátni a kezelése alatt álló páciensek műalkotásait, amivel megvetette az alapját egy jelentős művészeti gyűjteménynek és a pécsi művészetterápiás iskolának.⁵

Reuter orvosi hivatása jól megfért gyermekkori szenvedélyével, sőt a botanika és természet iránti szeretete további közéleti szerepvállalást tett számára lehetővé. Az idősebb természetbarátok még emlékezhetnek arra, milyen értékes munkát végzett a Mecsek Egyesületben, amelynek 1935–1948 között alelnöke volt. Túrákat vezetett,

³A dokumentumokban Reuter Camillo keresztnévnek C/Kamilló/ó változataival is találkozunk. Tanulmányomban – kivéve azokat a forrásokat, ahol eredetileg is másként írták a nevét – a Reuter Camillo névváltozatot használom. A részletes életrajzához lásd Reuter Lajos jelen kötetben olvasható portréját. REUTER 2021.

⁴Reuter Camillo és családja 1924. november 1-től lett hivatalosan pécsi illetőségű. PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény. Pécs szab. kir. város polgármestere véghatározata Reuter Camillónak, 1940. február 17.

⁵Ehhez lásd *Arts in Difference* 2010.; TÉNYI 2010.; SIMON 2010.

előadásokat tartott, cikkeket írt, és élete végéig azon fáradozott, hogy minél több emberrel ismertesse és szerettesse meg a Mecsek gazdag természeti értékeit, hívja fel védelmükre a figyelmet. Hosszú évtizedek során mintegy hatládányi növényt gyűjtött össze, amelynek egy részét még életében, ő maga majd a másik részét halálát követően a család a Nemzeti Múzeum Növénytárának ajándékozta. Sajnos az értékes anyag az 1956-os forradalom során keletkezett tűzvész alkalmával megsemmisült.⁶

Reuter gyűjtőszenvédélye nemcsak a növényekre, a páciensek különféle technikával készült műalkotásaira, bélyegekre, postai képeslapokra⁷ és egyéb tárgyakra terjedt ki, hanem könyvekre és grafikákra is. Nem könnyű azonban Reuter ez irányú tevékenységét rekonstruálni, hiszen az orvosprofesszor könyv- és ex libris gyűjteménye nem maradt egyben, és az egykori kollekciónál sem áll rendelkezésünkre tételes jegyzék. Ha készült is ilyen, akkor az vagy megsemmisült, vagy lappang valahol. Öröm az ürömben, hogy a könyveket, grafikákat, kéziratokat és egyéb tárgyakat is magába foglaló hagyatékának egy jelentős része Reuter életében ajándékozás, halálát követően pedig az örökösök jóvoltából vétel útján pécsi és budapesti közgyűjteményekbe került. A több tudományterület kutatóinak érdeklődésére számot tartó izgalmas anyag egy tekintélyes része 2015 óta a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztályán (PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény) kutatható, a hagyaték egy kisebb szelete pedig a családnál maradt.⁸ Ezek alapján írta meg Reuter Camillo unokája, Reuter Lajos – leánya, Reuter Fanni korábbi kutatásait is felhasználva – az orvosprofesszor eddigi legteljesebb, jelen kötetben is olvasható „arcképét és pályarajzát”.⁹ Itt közölt tanulmányom Reuter Lajos részletes portréjára, az egykorú sajtóban fellelt cikkekre, a család tulajdonában, a PTE EK TGYO Reuter Gyűjte-

⁶Reuter a Virágos Pécs – Virágos Magyarország nevű mozgalom és a Magyar Turista Szövetség társelnökeként, 1938-tól pedig az Országos Természetvédelmi Tanács tagjaként is sokat tett Dél-Dunántúl természeti környezetének megóvásáért, szépítéséért. PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény. Teleki Mihály földművelésügyi miniszter Reuter Camillónak, 1938. december 1.; Jávoroka Sándor Reuter Camillonénak, 1954. december 20.; Megalakult a Virágos Budapest–Virágos Magyarország pécsi nagybizottsága 1930; A Magyar Turista Szövetség tisztújító közgyűlése 1936.; Dr. Reuter Camillo egyet. tanár előadása a szabadliceumban a Mecsek természetvédelméről 1941; NÁDOR 1992. 173–175.; SZABÓ 2003.; POLGÁRDY 2009.; REUTER 2021. 42–50, 54–55.

⁷A több ezer tételes képeslap gyűjtemény egy részét digitalizálták: PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény. [<https://corvina.tudaskozpont-pecs.hu/WebPac.Reuter/>]. (2020.08.28.)

⁸Fennmaradt néhány töredékes könyvlista Reuter Lajos jóvoltából, amelyek egy része az orvosprofesszor halálát követően a könyvek értékesítésekor keletkezett. Reuter Camillo gyűjteményének egy része bekerült az antikvár könyvkereskedelembé. A pécsi Bagolyfészek antikvárium tulajdonosánál, Negy Leventénél lévő anyag megtekintésére azonban nem nyílt lehetőségem. A PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény nyomtatványainak egy részét már két kiállításon is bemutatták: DEZSŐ 2016. 12–24.; DEZSŐ–GERGELY–MOLNÁR 2016. Itt köszönöm meg Dezső Krisztina, Lengvári István, Regele Tímea, Reuter Lajos, Schmelczér-Pohánka Éva és Simon Mária kutatásomhoz nyújtott segítségét.

⁹REUTER 2021.

ményében, illetve más közgyűjteményekben található forrásokra támaszkodva Reuter bibliofília és műpártolás terén kifejtett sokoldalú, de ez idáig feldolgozatlan tevékenységét mutatja be.

„Könyvtára specialitásai? Egész sereg specialitása van”

Reuter könyvtárát és ex libris gyűjteményét vázlatosan számba lehet ugyan venni, és ez alapján tulajdonosa egyéniségéről, intellektusáról, széleskörű természettudományos és humán műveltsége rétegezettségéről is képet lehet kapni, de arról, hogy mikor kezdte gyűjteni könyveit, és milyen szellemi hatások, motivációk alakították passzióját, már jóval kevesebbet lehet kideríteni. Erre vonatkozóan nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre: nem maradt fenn napló, visszaemlékezés, csak néhány levél és publikálásra szánt írás.

A XIX. század vége és a XX. század eleje egybeesett a polgári műgyűjtés fellendülésével. A megnövekedett számú középosztálybeli gyűjtők között jelentős szerepet töltöttek be az orvosok. Az értékes festmények gyűjtésénél többnyire kisebb tőkebefektetést igénylő könyvek, grafikák, ezen belül pedig az ex librisek gyűjtése körükben is elterjedt volt.¹⁰ Reuter esetében a könyvkedvelés szorosan összefonódott az olvasás szeretetével, széleskörű érdeklődésével, a bölcsészet, a szépirodalom és a művészetek iránti vonzalmával. A századelőn kezdhette tudatosan és célirányosan gyarapítani könyvtárát. Erre utal, hogy az 1910-es évek elején már készítettett magának művészi ex libriseket, és ekkortól kezdve több hazai és külföldi műgyűjtő, bibliofil, ex libris, művészeti és irodalmi egyesületbe is belépett. Az egyéni vonzódás, érzékenység, intellektuális kíváncsiság, nyitottság mellett elmeorvosként is intenzíven foglalkoztatták a lélekgyógyászatban a XIX. század végétől, XX. század elejétől egyre fontosabb szerephez jutó képi önkifejezés és művészi alkotótevékenység diagnosztikus és terápiás alkalmazásának lehetőségei. Ennek volt a leglátványosabb megnyilatkozása a betegek különböző technikával készült alkotásainak tanulmányozása és gyűjtése.

A századelő fővárosának pezsgő kulturális és szellemi élete, a Moravcsik-klinika intellektuális légköre az ott dolgozó humán érdeklődésű orvosokkal és a klinikán kezelt írókkal, költőkkel, művészekkel, értelmiségiekkel Reuter számára is inspiráló volt. Az íróként egyre ismertebb, de zenével és képzőművészettel is szenvedélyesen foglalkozó, friss orvosi diplomával rendelkező Brenner József (1888–1919, írói nevén Csáth Géza) 1909. október 14-én, amikor beköltözött a Moravcsik-klinikára, hogy elkezdje gyakornoki munkáját, a következőt jegyezte le naplójába kollégáiról, akik között ott volt tanára, a tizennégy évvel idősebb Reuter is: „*A kollégák rendkívül kedvesen fogad-*

¹⁰Vö. ARADY 1959a, ARADY 1959b, RIEDER 2011., REGELE 2016.

*tak. Mind jó ember, nem stréberek, nem túl aktívek [!], szeretik az életet, és helyesen látják. A legintelligensebb Reuter. A kedély – Winter. A talmudista – Goldberger. A magyar fiú (de nyugati ízzel) – Csordás.*¹¹

Budapest bohém művésztsárságaiban a Moravcsik-klinika orvosai is rendszeresen megfordultak. Ebben a kiterjedt irodalmi és képzőművészeti kapcsolatokkal rendelkező Csáthnak is szerepe volt.¹² Naplóbejegyzéseiből és levelezéséből tudjuk, hogy a festőművész Sassy Attila (1880–1967, művésznevén Aiglon) egy ideig a szintén orvosi diplomával rendelkező barátjával, Medgyessy Ferenc (1881–1958) szobrásszal közös műtermét nemcsak Csáth és unokatestvére, Kosztolányi Dezső (1885–1936) kereste fel rendszeresen, hanem időről időre Csáth barátai és több klinikai orvos is megfordult ott.¹³

Hogy Reuter Csáthon keresztül ismerte-e meg Sassyt, nem tudjuk. Az azonban szinte biztos, hogy Reuter is járt a műteremében, hiszen a festőművész, aki – hogy megélhetését biztosítsa alkalmazott grafikai megbízásokat, köztük ex librisek alkotását is vállalta – Csáthhoz hasonlóan Reuternek is készített könyvjegyeket. 1911-ben rajzolt számára két szép szecessziós ex librist (**2–3. kép**).¹⁴

Az sem lehet véletlen, hogy a Szent György Czeh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete grafikai szakosztálya 1912-es listáján, amely a hazai ex libris gyűjtők és alkotók nevét, illetve címét tartalmazta, Sassy Attila mellett a Moravcsik-klinika két orvosa, a tanársegéd Reuter és a gyakornok Csáth is szerepel. Mindkettőjük neve mellett akkori munka- és lakhelyük, az elme- és idegklinikai címe van feltüntetve. Reuter egyébként tagja volt a Szent György Czehnek, ami műgyűjtő tevékenysége és művészi érdeklődése elkötelezettségét mutatja.¹⁵ Feltehetően Sassyval való ismeretsége

¹¹Csáth 2016. 139. Ekkoriban Moravcsik Ernő mellett dolgozott tanársegédként Reuter Camillo, Goldberger Márk és Csordás Elemér, gyakornokként, majd tanársegédként Winter (Tél) Ferenc és Schus(z)ter Gyula. *Tudomány-Egyetem Almanachja* 1910. 82.; *Tudomány-Egyetem Almanachja* 1911. 87.

¹²Reuternek Csáth Gézától is voltak könyvei. Két kötet maradt meg: a *Muzsikások* (1913., a Tevan kiadásában) és a *Délutáni álmom* (1911., a Nyugat kiadásában). Utóbbi Csáth dedikálta: „*Dr. Reuter Camillo tanársegéd úrnak őszinte tisztelettel a szerző. Budapest 1911. Május.*” RCSH.

¹³A Csáthtal kapcsolatos megjegyzéseket, a levelezésére vonatkozó adatokat ezúton is hálásan köszönöm Szajbély Mihálynak. A Moravcsik-klinikához, Csáth Reuterhez és Sassyhoz fűződő kapcsolatához lásd még: REUTER 2021. 12–23.; GELLÉR 2014. 10., 37.; CSÁTH 2016. 129., 148., 170., 189., 268.; SZAJBÉLY 2019. 311.

¹⁴Sassy a tízes évek elején már többszáz ex librist alkotott. A megrendelők között sok értelmiségit, könyvekre, festményekre és grafikákra szakosodott gyűjtőt találunk. Az Iparművészeti Múzeum Adattárának online felületén 38 könyvjegye, köztük Reuteréi is megtalálhatók. IM Adattár; GELLÉR 2014. 34–39.

¹⁵A *Gyűjtő* 1912a 43–44.; A *Gyűjtő* 1912b. 450. Reuternél nem a klinika helyes címe, a Balassa utca 6., hanem a 2-es házszám szerepel, ami vélhetően elírás, hiszen Csáthhoz hasonlóan, ő is bent lakott a klinikán. Vö. *Budapesti cím* 1912. 1970.

és a műgyűjtő egyesületben való tagsága is hozzájárult ahhoz, hogy további képzőművészekkel, könyv- és ex libris gyűjtőkkel is megismerkedett.

De nem csak egyesületi tagsága és a részére készült művészi könyvjegyek utalnak arra, hogy a harmincas éveiben járó elmeorvos vonzódott és gyűjtötte a könyveket. Csáth 1912. március 11-én arról írt testvérenek, hogy kölcsönkapta Reutertől *Casanovát*.¹⁶ Joggal feltételezhetjük tehát, hogy a tanársegédnek már ekkor számottevő könyvgyűjteménye volt, és a művészetek terén is egyre otthonosabban mozgott.

Miután Reuter néhány éves zágrábi és pozsonyi kitérőt követően a húszas évek elején családjával Pécsre költözött, és klinikaigazgatóként elfoglalta a korábbiaknál tágasabb és kényelmesebb Rét utcai klinikai lakását, minden körülmény adott volt, hogy könyvgyűjtő szenvedélyének hódoljon. Hamar bekapcsolódott a város szellemi, kulturális és társadalmi életébe, és rátalált azokra a barátokra, akik osztoztak a könyvek, irodalom és művészetek iránti szeretetében. Könyveit pécsi könyvkereskedőktől vásárolta, de a budapesti könyvárusokkal, antikváriusokkal, kiadókkal is sűrűn levelezett, és sok idegen, különösen német nyelvű szépirodalmi, művészeti kiadványt, orvosi munkájához szükséges szakmunkát szerzett be külföldről is.¹⁷ Lánya, Reuter Carmen – aki édesapjához hasonlóan szintén az ideg- és elmegyógyászatot választotta hivatásul – emlékei szerint a Széchenyi téri könyvkereskedés segédje minden szombaton felkereste édesapját lakásukon egy könyvcsomaggal, majd hétfőn visszavitte azokat a kiadványokat, amelyek nem nyerték meg a professzor tetszését. De más könyvkereskedésekből, így például a Szukits Antikváriumból is eljuttatták hozzá a kiadványokat, könyvlistákat.¹⁸ Reuter a Szegeden, Pécsen és Budapesten könyvkereskedelmi és kiadói tevékenységet folytató Szukits testvérek (László, Zoltán, Tibor) közül Zoltánnal (1908–1942) ápolt szoros szakmai kapcsolatot. Antikvárius barátjáról írt nekrológja mellett, hogy emléket állít a 34 évesen a Don-kanyarban elesett szegedi

¹⁶PIM V. 5944/113. Csáth Géza Brenner Dezsőnek, 1912. március 11.

¹⁷Mint az a PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény dokumentumaiból is kitűnik, Reuter számos budapesti és külföldi könyvkereskedéssel, kiadóval, könyvtárral levelezett, akik rendszeresen megküldték számára a prospektusokat, könyvjegyzékeket, a fölös példányokról, illetve az új szerzeményekről szóló kimutatókat.

¹⁸Néhai Reuter Carmen 2010 őszén telefonon osztotta meg velem édesapja könyvgyűjtő tevékenységével kapcsolatos emlékeit, amiért utólag is igen hálás vagyok. Pécs központi terén működött a Dunántúl könyvkereskedése (Széchenyi tér 9.) és a Szent István Társulat könyv-, zenemű- és papírkereskedése (Széchenyi tér 18.). Reuter Camillo lánya vélhetően a Szent István Társulat pécsi fióküzletére gondolt. A városban még a következő könyv- és papírkereskedések, antikváriumok működtek: Blanz József, Király u. 2. (Városház); Elek Albert, Király u. 25.; Gerő Jenő, Irgalmasok u. 12.; Günsberger Lajos, Ferenciek u. 4.; Havas testvérek, Király u. 11.; Karl Arthur, Király u. 46.; Klauber Leó könyv- és papírkereskedés, kölcsönkönyvtár, orvosi szakkönyvek és jegyzetek, Jókai-tér. (Ferenciek u. 1.); Rózsa testvérek, Ferenciek u. 52.; Schmeiszl Ferenc könyv-, papír-, író- és rajzszerkereskedés, Király u. 42.; Vörösveztyky Rezső könyv-, papiros írószer kereskedése, Kossuth L. u. 2. Pécs-Baranyai Címtár, 1928. 247–248.; REUTER 2021. 53.

könyvárus szakértelmének és könyvszeretetének, Reuter bibliofília iránti szenvedélyéről is sokat elárul.

„Vigyázz állásba vágjuk magunkat, s némán megadjuk az utolsó tiszteletet Szukits Zoltán főhadnagy úrnak, a kiváló magyar könyvkereskedőnek. [...] A könyvkereskedő a magyar kereskedők elitjét alkotja. Ő nemcsak haszonra dolgozik. Ha szakmájában elérni akar valamit, nagy tudományos felkészültséggel kell nekifognia. Aki ismerte a régi Drotleffet, Dobrovskyt s társaikat csak azt tudja a magyar könyvkereskedőt értékelni. De ilyen volt Szukits Zoltán főhadnagy, méltó utóda nemes elődeinek. Csak, aki személyesen ismerte, tudta az ő kiváló szaktudását értékelni. Fiatalember volt még, s bibliográfus tudománya csodálatos volt. Sokszor ültünk együtt s bibliográfus dolgokról vitáztunk. A nemzetközi könyvpiac ritkaságairól nagy tájékozottságot árult el. A régi magyar nyomdatermékeket, a magyar könyvek ritkaságait, értékeit bámulatosan ismerte. Mindenről tudott, ami értékessé teszi a könyvet, melyiknek második kiadása ér többet, mint az első, melyik nyomda kiadása értékesebb, mint a másiké. Nagyon megértette a könyv bibliofil értékét is. Ahogyan kezébe vette a könyvet, már ez is elárulta a könyv szeretetét. Andreas Capellanusnak (IV. Innocent pápa) angyalbörbe kötött Amatoriáját vagy az amszterdami Elzevir 1665. kiadású Boccacciót úgy simogatta, úgy gyönyörködött benne, mint a hölgyek egy igazgyöngy nyakékben. Szerelmese volt a könyvnek, s magának is szép gyűjteménye volt. Ő alapította a pécsi boltot, és évekig vezette, amíg családi körülményei elhívták Szegedre, hogy az ottani könyvesbolt vezetését átvegye. Pécsen nem felejtette el, onnan is írt és küldött megtekintésre könyveket. És most itt hagyott bennünket véglegesen. Vigyázz! Tisztelegj! Isten Veled!

R. C. egyet, tanár.”¹⁹

A pécsi könyvárusok, antikváriusok közül a Király utcai Blancz-féle üzletet is meg kell említeni. Reuter Camillo tőlük is sok könyvet vásárolt, amit az is alátámaszt, hogy az antikvárium állandósításakor az orvosprofesszor náluk letétbe helyezett könyvei is mind odavesztek.²⁰

A bibliofileknek és könyvárusoknak mindig is elemi érdekük volt, hogy jó és bizalmas viszonyt alakítsanak ki egymással. Ekkoriban még élt az a XIX. századi gyakorlat,

¹⁹REUTER 1942. Reuter Camillo nekrológiájának eredeti, autográf és gépelt változata megtalálható: PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény. Idéz belőle: REUTER 2021. 53. Vö. Keretes gyászír 1942. Bár a nekrológ ezt nem említi, Szukitsék nevéhez kiadói tevékenység is fűződött. Reuter könyvtárában három kötet is megvolt tőlük: *Juhász Gyula összes versei I–II*. Szeged, 1941. (számozott); Várkonyi Nándor *Az újabb magyar irodalom. 1880—1940*. Budapest, 1942. RCSH.

²⁰Vö. REUTER 2021. 53.

hogy a könyvkereskedők kiadványaikat eljuttatták (törzs)vásárlóiknak megtekintésre. A szép könyvről szóló és a bibliofília műhelyitkaiba bevezető, eredetileg előadás formájában elhangzott kétrészes cikkében Reuter maga is kiemelte a könyvgyűjtő és -kereskedő együttműködésének fontosságát: „A könyvvásárlásnak is van külön tudománya. Soha látatlanba ne vegyünk könyvet, azért mindig könyvkereskedőtől és soha ügynőktől ne vásároljunk. Minden könyvkereskedő szívesen, mutatóba meghozatja a könyvet, s akkor megnézhetjük töviről-hegyire, mielőtt megvesszük.”²¹

Arról, hogy milyen könyvekből és műalkotásokból tevődött össze Reuter gyűjteménye, Fitz József (1888–1964) 1934-ben, a *Könyvtári Szemlé*ben megjelent írásából kaphatunk ízelítőt.²² Fitz cikkének – rövidege ellenére – nemcsak azért van kivételes forrásértéke, mert ez az egyetlen rendelkezésünkre álló, értő tudósítás a könyvtár 1930-as évekbeli összetételéről, hanem mert szerzője jól ismerte a gyűjtőt és a gyűjteményt is.

Fitzet is lenyűgözte barátja klinikai lakásán található értékes könyvtára, amely szerte a város legszebb magánkézben lévő kollekcója volt. A tudós könyvtáros vélhetően a pécsi Egyetemi Könyvtár igazgatójaként került közeli barátságba Reuterrel, aki az intézmény Könyvtári Bizottságának Fitz igazgatósága alatt is tagja volt. De az is lehet, hogy már korábban, az 1920-ban megalakult Magyar Bibliophil Társaság révén ismerték egymást, amelynek mindketten tagjai, sőt Fitz 1930-ig másodtitkára volt.²³ Barátságukat könyvek iránti szenvedélyes érdeklődésük alapozta meg. Erről tanúskodnak azok a levelek, amelyeket Reuter írt Fitznek, azt követően, hogy a könyvtáros Budapestre költözött és átvette az Országos Széchényi Könyvtár vezetését.²⁴ Fitz távozásával nagy űrt hagyott maga után, Reuternek egy ideig nem is volt kedve bemenni az egyetemi könyvtárba. Egyedül Domanovszky Ákos (1902–1982) igazgatói kinevezése és Pécsre érkezése tartotta benne a lelket.²⁵ Reutert nagyon elkedvetlenítette, hogy barátai közül többen elhagyták a várost. Egy 1936-ban kelt levelében meg is

²¹REUTER 1929a 1.

²²FITZ 1934.

²³Fitz József 1930. szeptember 1-től 1934. augusztus 1-ig igazgatta a pécsi Egyetemi Könyvtárat, ezt követően az Országos Széchényi Könyvtár igazgatójaként, majd 1935-től főigazgatójaként folytatta munkáját. *Magyarország tiszti cím- és névtára* 1931. 269.; *Magyarország tiszti cím- és névtára* 1935. 276.; POGÁNY 1988.; DÁRDAI 2017. 24–25, 28–31.

²⁴OSZKK Fond 45/582. Reuter Camillo Fitz Józsefnek, 1934. szeptember 11, október 5, április 19, 1935. július 11, október 29, november 11, 1936. január 20, március 30, május 15, június 20, 1939. augusztus 4, december, 1940. január 12, március 22, június 5, december 26, 1941. június 27, 1941. október 19, 1948. január 5. A különféle bibliofil egyesületek mellett (erre később még visszatérek) mindketten tagjai voltak a Janus Pannonius Társaságnak is. *Megalakult Pécsen* 1931. 6.; Olasz 2001. 59, 61–63.

²⁵OSZKK Fond 45/582. Reuter Camillo Fitz Józsefnek, 1935. április 19. Domanovszky Ákos 1935. július 1-től 1942. július 31-ig igazgatta a pécsi Egyetemi Könyvtárt. Vö. DÁRDAI 2017.

jegyezte Fitznek: „*Innen lassan mindenki elköltözik.*”²⁶ Reuter több ízben kért a könyvtárostól szakmai segítséget egy-egy könyvvel kapcsolatban, Fitz pedig kiadványokat küldött neki. Családtagjairól is rendszeresen beszámolt leveleiben, feleségével együtt többször kérték Fitzeket, hogy családostul látogassák meg őket.

Reuter sokrétű gyűjtőtevékenysége és mára szétszóródott könyvgyűjteménye rekonstruálásában Fitz cikke nyújt támpontokat, ebből érdemes kiindulni.

*„Ma Pécs legszebb magánkönyvtára Reuter Camillo orvosprofesszoré. Kertektől körülvelt klinikáján lakik, s itt van tágas, csöndes könyvtárszobája is, falai mentén körszékkel magas könyvállványokkal, melyeken legálább öt-hatezer kötet sorakozik. A szoba egyúttal dolgozószobája is. Az egyik sarokban, a dohányzó asztalka körül, olvasásra hívogató karosszékek állnak, az íróasztal előtt kerevet, egy ablakmélyedésen külön fülkében orvosi szakkönyvtárát állította fel. Az ablakok előtt aquáriumok, furcsa növények, a fülkében kanári madár. Könyvtára specialitásai? Egész sereg specialitása van.”*²⁷

Reuter könyvtárszobájára egy a professzorral készült, néhány évvel későbbi interjú is röviden kitért. Ebből azért érdemes idézni, mert az egykori dolgozószobáról nem maradt fenn archív fényképfelvétel, csak egy kisméretű temperakép, amelyet valószínűleg Reuter egyik betege készített (**6. kép**). A szövegből az is kiderül, hogy az orvosprofesszor könyvei között érezte magát igazán otthon: „*Magánkönyvtárában találjuk Reuter professzort, amint éppen könyveit rendezgeti. Barátságos mosollyal jön elénk, és betessékel a tudomány birodalmába. Mert ezt a szobát joggal nevezhetjük így, hatezer értékesebbnél értékesebb könyv várja itt olvasóját. [...] Az íróasztalon családi fényképek közt értékes műtárgyak sorakoznak, »a hálás páciensek« megemlékezései. A könyvtárszoba félhomályából csodálatosan szép, fehérmárvány Vénusz-szobor bontakozik ki. Érzésünk nem csalt, nemcsak a tudós orvossal, állatbaráttal találkoztunk itt, hanem a művészlelkű emberrel is.*”²⁸

Kopányi György (1920–2011) író, költő, dramaturg, akit Csorba Győző (1916–1995) könyvtárigazgató azzal bízott meg, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M. E. sz. rendelete²⁹ szerint az antikváriumokban, könyvkereskedésekben

²⁶OSZKK Fond 45/582. Reuter Camillo Fitz Józsefnek, 1936. május 15.

²⁷FITZ 1934. 53.

²⁸LŐRINCZY 1941.

²⁹Az említett rendelet előírta, hogy az erre a célra összeállított könyvlista alapján „*meg kell semmisíteni a könyvnyomdák, könyvkiadó vállalatok, könyvkereskedők, köz- és kölcsönkönyvtárak, iskolai könyvtárak, valamint magánszemélyek birtokában lévő minden fasiszta szellemű, szovjetellenes és antidemokratikus sajtóterméket (könyv, folyóirat, napilap, hirdetés, röplap, képes ábrázolat stb.), tekintet nélkül arra, hogy az magyar vagy más nyelven jelent meg. Különösen és kivétel nélkül megsemmisítendőek a fasiszta (nemzeti*

és magángyűjteményekben lévő „fasiszta szellemű” és „szovjetellenes” kiadványokat begyűjtse, évtizedekkel később lejegyzett visszaemlékezésében a professzornál tett látogatását is felelevenítette. Ebből az is megtudható, hogy Reuter könyvei a folyosón lévő könyvszekrényeket is megtöltötték. *„Ekkoriban ismerkedtem meg Reuter Kamillóval, az európai hírű ideggyógyással, a pécsi elmeklinika igazgatójával. Páratlan értékű szakgyűjteménye volt, még csak meg se próbálom saccolni a mennyiséget, elég az hozzá, hogy a klinika folyosóján vagy tíz hatalmas zárt szekrény volt tömve könyvritkaságokkal. Én bátorítottam fel Reuter Kamillót arra, hogy rejtse el a listán szereplő művek számára kedves részét. Igen hálás volt érte, s amíg Pécsen éltem, szabadon járhattam be a könyvei közé.”*³⁰

Fitz írására visszatérve, a tudós könyvtáros elsőként Reuter egyedülálló Baranyára vonatkozó kollekciónak emelte ki a könyvek, nyomtatványok és műtárgyak különböző csoportjainak számbavételekor: *„Mindenekelőtt itt van a Baranyiensia-gyűjtemény. Tudni kell, hogy Reuter, mint lelkes turista kitűnően ismeri a baranyai tájat, s számos cikket írt baranyai várromokról s egyéb emlékezetes helyekről, megírta Baranya és Pécs bibliográfiáját, minden érdekli, amit itt a természet és az ember alkot, gyűjti is tehát azt, ami erről a kedves témájáról szól.”*³¹ A Fitz által említett bibliográfia első között vette számba a régió természeti és helytörténeti értékeit.³²

Az orvosprofesszornak a Mecsek múltjára vonatkozó kiadványok, dokumentumok gyűjtése iránti passzióját támasztja alá az a levél is, amelyet barátja, a Mecsek Egyesület örökös és a pécsi Exlibris Gyűjtők és Grafikabarátok Társasága alapító tagja, az építészmérnök Hoffmann László (1897–1943) írt neki: *„Kedves Professzor Uram! Ismerve azon különös érdeklődésedet, mellyel Mecsekünkről szóló régebbi kiadványok irányában viseltetel, mellékelten megküldöm a múlt napokban kezeim közé került, a millennium évében kiadott, az abaligeti cseppkőbarlangra vonatkozó kis fényképalbumot. Nagyon örülnék, ha ezzel gyűjteményedet gyarapíthatnám.”*³³

A Baranyiensia gyűjtemény a könyvek, fotók, sokszorosított grafikák és festmények mellett a régió flóráját is magába foglalta. *„De nemcsak a Pécsre és Baranyára vonatkozó irodalmat gyűjti – folytatja Fitz. – Lakásának folyosója tele van a régi Pécsen ábrázoló metszetekkel; a szobák falát Pécsre és Baranyára vonatkozó festmények, vagy*

szocialista) politikusok fasiszta szellemű életrajzai, nyilvánosan elmondott beszédei, fasiszta állampolitikát méltató tudományos színezetű művek, a német hadviselést feldicsérő sajtótermékek, a fasiszta politikusoknak ily szellemű művei, a fasiszta pártoknak és kiadóhivataloknak összes politikai jellegű kiadványai, vagy ilyen vonatkozású szépirodalmi termékei stb.” SIPOS 2010.

³⁰KOPÁNYI 1997. 572.

³¹FITZ 1934.

³²REUTER 1934.

³³PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény. Hoffmann László Reuter Camillónak, 1941. december 2. Hoffmannhoz lásd ROMVÁRY 1966. 309.; MENDÖL 1998.; VASNÉ TÓTH 2019. 76–77.

idevaló művészek alkotásai díszítik. Kertje egyik részében „kis Mecsek”-et rendezett be, melyben a Mecsek különleges növényeit termeszt. [...] a „kis Mecsek”-en túl parkja tele van botanikai ritkaságokkal, vagy legalábbis a növények legszebb és szeretetteljesen ápolt példányaival, úgy gyarapszik könyvtára a magyarországi és azon túli növényekre vonatkozó botanikai művekkel, s széttágulnak a turisztika keretei is, mappák, földrajzi szakkönyvek és útleírások elviszik a világ legrejtettebb zugáig. A szűkebb környezet, a Baranyiensa, beletartozik a tágabba, a Hungaricába, s ez ismét még tágabba, s úgy nőnek a körök, mint a hullámok a vízbe dobott kő körül.”³⁴

Reuter a klinika kertjében (7–8. kép) nemcsak a szívéhez oly közel álló növényeit, botanikai ritkaságait gondozta nagy odaadással (a kertészkedés passziójáról is tartott ismeretterjesztő előadást vetített képekkel), hanem sérült madarakat és egyéb állatokat is gyógyított.³⁵ A természet iránti szeretete, amely mint Fitz írja „a környezetében való felolvadás, az abban való elmélyedés”³⁶ egyéniségéhez tartozó szükségletéből fakadt, a Baranyára és a Kárpát-medencére vonatkozó botanikai művek, földrajzi szakmunkák, útleírások mellett a helytörténeti művek és térképek gyűjtésére is kiterjedt.

Fennmaradt Reuternek egy másfél oldalas, feltehetőleg publikálásra szánt gépelt szövege (azt nem tudni, hogy megjelent-e), amelyben egyik XIX. századi könyvritkaságáról, a német nyelven írt és magánkiadásban közreadott Vágvölgyi útikalauzáról ír. Lehetséges, hogy a kis füzeteszerű kötet pozsonyi évei alatt került birtokába, talán éppen a Drotleff könyvkeresedés jóvoltából. „*Turista könyveim között kotorászva megint ráakadtam bibliográfiai ritkaságra, amelyet sehol sem találok megemlítve. Nem ismeri sem Szinnyei, Bodor, Kiszlingstein, Petrik, Szabó K., Polgárdy, Hecksch, Lovcsányi, sem más magyar könyvészeti munka. Címe: Leitfaden zum ewrig unvergesslichen Reise Ausfluge Pressburg-Trensín. Auf nach den Waagthale! Im Selbstverlage des Verfassers u. Eigenthümmers Stefan F. Graf Pongrácz Vágújhely Ungarn. [...] Alakja álló téglalap 19X23/ [...]. Félvászón. 16 számozott lap. /1878/. [...] A munka szerzője szentmiklósi és óvári gróf*

³⁴FITZ 1934. 54.

³⁵FITZ 1934. 54.; Reuter Camillo dr. orvosprofesszor... 1929. „Csendben, feltűnés nélkül, már 16 eszten-deje gyógyítgatjuk itt a beteg madarakat és elvétve, ritkán, a gazdátlan, beteg állatokat is. Nem csinálunk vele konkurenciát az állatorvosoknak, mert kis pácienseim – kivétel nélkül mind – ingyen gyógykezelésben részesülnek. Jószívű emberek küldik el hozzám az utcán, vagy másutt talált gazdátlan madarakat, esetleg állatokat. – A parkban, a fákon kilenc madárodú várja tollas kis lakóit. Jelenleg cinke, rozsdafarkú, sárgarigó, feketerigó, stiglic és vadgalambok fészkelnek bennük. [...] Tollas pácienseim leginkább szárnysérüléssel kerülnek hozzám, a lábtörés sem ritkaság. Ugyanígy sínbe rakjuk a töréseket, mint az embernél. Belgyógyászati eseteknél a kis beteg teljes nyugalomára és a helyes táplálkozásra fektetjük a fősúlyt. [...] Hanzsi, a siklókégyó volt egyike leghálásabb betegeinknek [...] A vízi állatok közül teknősbékák, a négylábúak közül mókuskák, sőt fiatal róák is élvezték már a klinika vendégszeretét.” LŐRINCZY 1941. A Mecsek Egyesület, amely madárvédő osztállyal is rendelkezett, fontos feladatának tekintette az állatvédelmet is: FRAKNÓI 1981. 399.

³⁶FITZ 1934. 54.

*Pongrácz István Fidéls cs. kir. kamarás, aki 1828 [sic!] született és 1879-ben meghalt [...].*³⁷

Az idézett szövegrész az orvosprofesszor komoly könyvészeti ismereteire, jártaságára is rámutat. Könyvtárában természetesen megtalálhatók voltak a könyvtártudomány különféle kútfoi, könyvészeti kézikönyvek, periodikák és szakmunkák, de az Egyetemi Könyvtárat is gyakran felkereste, ha olyan kiadványra vagy bibliográfiai adatra volt szüksége, amelyet nem talált meg saját könyvtárában.³⁸ A fentiekhez hasonló precizitással nézett utána a birtokában lévő vagy megszerezni kívánt kiadványoknak. Részletes kéziratos jegyzeteket készített hozzájuk kitépett füzetlapokon és füzetekben. A lapok egy részét a könyvek közé tette, de a kötetekben is találni bejegyzéseket. A professzor enciklopédikus érdeklődésének táguló köreit mutatják a történelmi, művelődéstörténeti és néprajzi tárgyú kiadványok, a különféle magyar és idegen nyelvű lexikonok is.³⁹

Reuter gyűjteményének egy jelentős részét a bibliofil igényességével, művészeti és tudományos hozzáértésével válogatta össze. Ebbe a körbe tartoztak az értékes, régi és ritka könyvek, unikumok, korlátozott példányszámban közreadott XIX–XX. századi díszkiadások és díszművek, illusztrált bibliofil vagy más néven amatőr kiadású munkák, művészeti albumok, grafikai mappák, editio princepsok és dedikált kötetek is. Régiségük, ritkaságuk, tudományos és irodalmi jelentőségük mellett művészi értékük is fontos gyűjtési szempont volt.

Reuter régi könyvei között értékes antikvák (XVI. századi nyomtatványok), bibliai, idegen és magyar szerzők tollából származó orvosi, filozófiai, földrajzi, hely- és művelődéstörténeti, szépirodalmi és történelmi tárgyú művek, könyvtörténeti ritkaságok éppúgy megtalálhatók voltak, mint a kultúrtörténeti enciklopédiák. A kötetek egy része ma a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára régi könyves állományában és a Ráday Gyűjtemény Biblia Múzeumában található.⁴⁰

³⁷PTE EKTGYO Reuter Gyűjtemény. R. C. dr.: *Emlékezzenek régiekkel* (sic!), gépirat, é. n. Reuter gyűjtőtevékenysége a balneológiai és fürdővárosokkal kapcsolatos nyomtatványokra is kiterjedt. DEZSŐ–GERGELY–MOLNÁR 2016. 12–13., 15., 18., 21., 23–24., 33–35., 45., 47., 53., 65–66., 68–93.

³⁸OSZKK Fond 45/582 Reuter Camillo Fitz Józsefnek, 1935. október 5. Az idézetben említett könyvészeti munkákon kívül a PTE EK TGYO Reuter Gyűjteményből és a családnál lévő kötetek közül néhány további példa: FERENCZI Zoltán: *A könyvtártan alapvonalai* (1903); *A nyomtatott könyv díszítése. I. Famszvet* (1923), FITZ József: *A könyv története* (1930, számozott és dedikált); LANGER Mór: *A magyar és külföldi bibliofília története. Ritka és becses magyar könyvek jegyzéke* (1936); FITZ József: *A könyvtár gyűjtőköre* (1937, dedikált); KOZOSCSA Sándor: *Bevezetés a bibliográfiába* (1939); *A magyar könyvgyűjtő kézikönyve* (1939).

³⁹Reuter Lajos közlése. PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény; RCSH; FITZ 1934. 54.

⁴⁰Itt köszönöm meg Tóth Gábor, az MTAKK könyvtárosának segítségét. Néhány példa a kötetekre: Vergilius Polydoros: *De rerum inventoribus* (1532); Erasmus: *Erasmii ... de utraque verborum ac rerum copia libri 2* (1632); Lodovico Ariosto: *Opere in versi e in prosa* (1741); Bartholomeo Georgieuiuz: *De turca-*

Két értékes bibliát érdemes kiemelni: az egyik az első magyar katolikus bibliafordítás (*Szent Biblia*. Káldi György fordítása. Bécs, 1626), a másik a legszebb barokk képes bibliák egyike (*Icones Biblicae Veteris et Novi Testamenti*. Augsburg, 1679). Az utóbbinak az a különlegessége, hogy az augsburgi Melchior Küsel (1626–1683) rézmetsző többek között Rembrandt, Brueghel, Tiziano, Raffaello, Veronese művei nyomán 241 pompás rézmetszeten örökítette meg az Ó- és Újszövetség jeleneteit.⁴¹

A könyvtár tekintélyes részét tették ki a magyar szépirodalmi művek, klasszikus és kortárs szerzőktől egyaránt. Kisebb számban ugyan, de a világirodalom, ezen belül főképpen a német szerzők tollából származó művek is képviselve voltak. A gazdag és igényesen összeválogatott anyag Reuter szépirodalom iránti vonzódását és jártasságát bizonyítja. Fitz beszámolója szerint a szépirodalmi művek között gazdag csoportot alkottak az editio princepsok, vagyis az első kiadások. Néhányuk bibliofil értékét az is növelte, hogy számozottak és dedikáltak voltak. Utóbbiak közé tartozott Kemény Zsigmond: *Zord idő* című regénye (1862), a szerző gróf Mikes Jánosnak szóló ajánlásával.⁴²

Reuter XX. századi dedikált szépirodalmi könyvei közül említést érdemel Weöres Sándor: *A teremtés dicsérete* című verseskötete, amely a Janus Pannonius Társaság kiadásában látott napvilágot. A fiatal költő a következő szöveggel ajánlotta könyvét az 1931-ben alakult irodalmi egyesület tagjának: „*Dr. Reuter Camillo egyetemi orvos-professzor Úrnak, a lelkes könyvgyűjtőnek és irodalombarátnak, mély tisztelettel. Weöres Sándor. Pécs, 1938. dec. 21.*”⁴³ Weöres gyakran látogatta a *Sorsunk* szerkesztőségének is otthont adó Nádor Kávéház irodalmi törzsasztalát és a pécsi Exlibris Gyűjtők és Grafika-barátok Társasága törzshelyén is megfordult, de nemcsak innen, hanem a Janus Pannonius Társaság révén is ismerhették egymást.⁴⁴

Reuter 1932 és 1942 közötti, a szegedi egyetemen tanító Zolnai Bélának (1890–1969) címzett leveleiből tudjuk, hogy nemcsak Fitzcel, hanem az irodalomtörténésszel is tartotta a kapcsolatot, miután Pécsről elköltözött. Több ízben megkérte barátját, hogy szerezzen meg neki egy-egy szépirodalmi, irodalomtörténeti vagy nyelv-

rum moribus (1578); *Directorium ecclesiasticum...* (1674); Gessner: *Idyllen...* (1760); *Epistolae Matthiae Corvini...* (1744); *Evangelistar illiricski* (1790); Schosulán János Mihály: *Az halhéjas német vállaknak ártalmas voltokról való munka. Melyet német nyelven kiadott... mostan pedig magyar nyelvre fordítattván kibocsátott.* (1784). MTAKK; RCSH.

⁴¹A képes Biblia ma a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtárának gyűjteményében található. Köszönöm Timár Gabriella Ulla, a Bibliamúzeum vezetőjének segítségét.

[<https://kepkonyvtar.hu/jetspeed/portal/browser.phtml?filter=42669&offset=8&docID=28191&libraryId=-1&limit=10&pageSet=1&qdcId=49&origOffset=6&secID=31297&setFontSize=small.>] (2020.08.28.)

⁴²Dedikáció: „*Gróf Mikes Jánosnak baráti emlékül Kemény*”. RCSH.

⁴³RCSH.

⁴⁴ROMVÁRY 1966. 309; KOPÁNYI 1997. 565; OLASZ 2001. 63.

vészeti szakmunkát. 1934-ben például a gyűjteményében nyolc évfolyamon keresztül szinte teljes sorozatban meglévő, Zolnai által alapított *Széphalom* című folyóirat hiányzó példányait kérte tőle.⁴⁵

Reuternek nemcsak a szépirodalom iránti vonzalma tükröződött könyvgyűjteménye összetételén, hanem képzőművészeti érdeklődése is. A modern értelemben vett bibliofilek számára a könyv ritkasága, régisége, provenienciája (ki volt a korábbi tulajdonosa, van-e benne bejegyzés, dedikáció) mellett, legalább olyan fontos szempont volt annak könyvművészeti kvalitása, a papír, nyomás, tipográfia, könyvdíszek, illusztrációk és a kötés minősége, művészi szépsége. Fitz szerint Reuter kollekciójával az egyébként imponáló gazdagságú könyvművészeti és nyomdászattörténeti gyűjteménnyel rendelkező neves gyomai nyomdász és könyvtervező elismerését is kivívta: „Egyszer Kner Imrével néztük meg a könyvtárt, könyvművészetről beszélgettünk, s Kner nem győzött csodálkozni, hogy majdnem minden szóba kerülő könyv megvolt Reuter könyvtárában.”⁴⁶

Reuter Carmen emlékei szerint édesapja könyvei művészi kötésére is nagy figyelmet fordított, és azokat Kner Imre leányánál köttette. Ezt Reuter egyik Fitznek írt levele is alátámasztja, amelyben beszámolt barátjának, hogy Pintér Jenő *Magyar irodalomtörténetét* elküldte bekötettni Kner Erzsébet (1897–1998) könyvkötő-műhelyébe.⁴⁷ Reuter könyvtárából természetesen nem hiányoztak a gyomai Kner Nyomda és Kiadóvállalat legszebb illusztrált kiadványai, köztük a bibliofil kiadásúak sem.⁴⁸

Reuter érdeklődése a legkifinomultabb ízlésű korabeli bibliofilekhez hasonlóan művészi illusztrációkat, könyvdíszeket tartalmazó könyvek, illetve képzőművészeti, művészettörténeti tárgyú kiadványok gyűjtésére is kiterjedt. Igényes könyvművészeti válogatása volt a XIX–XX. századi magyar képző- és iparművészek, tipográfusok, könyvművészek közreműködésével készült kiadványokból. Ezek egy jelentős részét azok a kiadóvállalatok, egyesületek adták közre, amelyek sokat tettek a hazai könyvművészet, könyvtervezés és a tágabb értelemben vett grafikai művészetek fellendítéséért, a szép magyar könyv népszerűsítéséért.⁴⁹

Gyűjteményében szép számban szerepeltek külföldi művészeti kiadványok is. Egyik legértékesebb XX. század eleji, külföldi illusztrált könyve Vaszilij Kandinszkij *Klänge (Csengések)* című verseskötete volt (**9. kép**), amely a művész 12 színes és 44 fekete-fehér fametszetes illusztrációját tartalmazza. A bibliofil, amatőr kiadású mun-

⁴⁵MTAKK MS4126/391. Reuter Camillo Zolnai Bélának, 1934. március 7.

⁴⁶Fitz 1934. 54.

⁴⁷OSZKK Fond 45/582. Reuter Camillo Fitz Józsefnek, 1935. április 19.

⁴⁸RCSH. Néhai Reuter Carmen szóbeli közlése. Kner Imre könyvtárához lásd FARKAS 2014., BÁNFI 2018.

⁴⁹A köteteket többek között Jaschik Álmos, Kós Károly, Kozma Lajos, Molnár C. Pál, Toroczka-Wigand Ede, Willy Pogány, Zádor István és Zichy Mihály illusztrációi díszítették. RCSH.

kákra jellemző kis példányszámú (300), számozott (Reuteré a 160. számú volt) és Kandinszkij által szignált könyvet a müncheni R. Piper und Co. Kiadó jelentette meg 1913-ban. Az értékes expresszionista album az 1990-es években került a Szépművészeti Múzeum Könyvtárába. A grafikai gyűjteményben őrzött kötetet a múzeum több kiállításán is bemutatták.⁵⁰

Közismert volt, hogy Pécsen Reuternek van a „*legszebb és leggazdagabb grafikai gyűjteménye*”.⁵¹ Műgyűjtőként egyrészt művészgrafikák, grafikai mappák, albumok, másrészt alkalmazott grafikák⁵², ezen belül is ex librisek gyűjtésére specializálódott. Az első világháború előtt keletkezett művészgrafikák csoportjából fontos kiemelni Sassy Attila a századforduló korszellemét, életérzését és művészi stílusteremtéseit magába sűrítő *Ópium-álmok* (1909) című szecessziós mappáját, amely egy ex librist, egy belső címlapon lévő illusztrációt és nyolc tollrajzot tartalmazott. A kiadvány 250 számozott és 50 számozatlan példányban, magyar és francia változatban látott napvilágot. A hagyatékban Sassy Attilától fennmaradt a *Turáni-álmok* című linóleummetszete is (10. kép). A Művészház Művészeti Egyesület nyereségmentes műtárgyát a hátoldalon található felirat szerint tagilletményként ajándékozták a tagoknak az 1910. évre. A grafikából huszonöt példányt sokszorosítottak, ezeket a művész saját kezűleg színezte és írta alá. Reuter a 10-es számú példányt birtokolta.⁵³

A tízes években Conrad Gyulától (1877–1959) is vásárolt különféle technikával készült alkotásokat. Az ismert grafikus az orvosprofesszornak címzett levelében egyik korai, hat litográfiáját tartalmazó grafikai mappáját kínálta megvételre. A levélből az is megtudható, hogy a potenciális grafikavásárlók egy része ekkoriban a Szent György Czéh grafikai szakosztályának tagjai, illetve a grafikákat is gyűjtő bibliofilek köréből került ki. Conrad az egyesület grafikai szakosztályának vezetőjére, az ismert ex libris gyűjtőre hivatkozva kereste meg Reutert.

„*Mélyen tisztelt uram!*

*Dr. Térey Gábor*⁵⁴ *előszavával egy kis sorozat eredeti színes körrajzom jelent meg egy mappában összegyűjtve. Tavaszi római utam eredménye ez, melyen nagy*

⁵⁰GESKÓ 1990. 89.; [https://www.szepmuveszeti.hu/mutargyak/csengesek/] (2020.08.28.)

⁵¹P. 1942.

⁵²A hagyatékban sok igényesen tervezett hazai és külföldi alkalmi nyomtatvány, értesítő, prospektus, leporelló maradt fenn. Ki kell közülük emelni azokat a gyógyszerek reklámozására készült reklámyomtatványokat, amelyeket ismert hazai reklámgrafikusok, így például Gönczi-Gebhardt Tibor és Pólya Tibor készítettek. PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény

⁵³RCSH; PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény. Vö. GELLÉR, 2014. 13–33. Sassy *Ópium-álmok* című mappájáról Csáth Géza írt kritikát a *Nyugatban*, és az *Ópium. Egy ideg orvos naplójából* című novelláját is neki ajánlotta, amikor a mű könyvalakban megjelent. CSÁTH 1910.; CSÁTH 1911.

⁵⁴Térey Gábor (1864–1927) művészettörténész, ő hozta létre a Szépművészeti Múzeum grafikai gyűjteményét.

ambícióval hónapokig dolgoztam. Magam rajzoltam a hat sujethez szükséges 36 követ és magam vontam le a nyomatokat.

Dr. Reich Milton Oszkár⁵⁵ úr szíves ajánlata folytán bátor vagyok a korlátozott számban megjelenő munkából egy példányt szíves megtekintésre elküldeni, és igen örülnék, ha munkám annyira megnyerné doktor úr tetszését, hogy érdemesnek találná azt megtartani. A képek alá vannak írva és a mappa 60 koronányi árban jut kibocsátásra. Tekintettel azonban arra, hogy április havában újabb olaszországi útra készülök szívesen hajlandó volnék a hat képből álló gyűjteményt kivételesen 50 koronáért átengedni.

Doktor uram szíves válaszát várva, vagyok kitűnő mély tisztelettel

Conrad Gyula⁵⁶

Ismerve Reuter grafika iránti rajongását, feltételezhető, hogy megvette az albumot. Conradtól egyébként volt más grafikája is. Ezek közé tartozott a *Kilátás a (pécsi) kálváriáról* című rézkarc, amelyet 1927-ben a Városi Múzeumnak ajándékozott, ezzel is hozzájárulva az intézmény pécsi vonatkozású képzőművészeti gyűjteményének gyarapításához.⁵⁷

Reuter az első világháborút követően a szolnoki művésztelepen alkotó Patay Mihálytól (1910–1956) is vásárolt művészi sokszorosított grafikákat. A képzőművész 1939. májusban több új metszetét is elküldte Reuternek, és beszámolt alkotómunkájáról és terveiről is. Leveléből kiderül, hogy régóta ismerték egymást, és Reuter valószínűleg korábban is vásárolt tőle grafikákat. Patay Mihály egyébként ismert volt a pécsi grafikabarátok körében, művei a pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága tárlatain is szerepeltek.

„Méltóságos Uram!

Emlékezve múltban tett ígéretemre, t. i., hogy legújabb munkáimról értesíteni fogom, itt küldöm legújabb fametszeteim egyikét, mellyel a római ösztöndíjra pályázva az ajánló bizottság (Aba Novák [Vilmos], Szőnyi [István], Rudnai [Gyula], Varga Nándor [Lajos] stb.) első helyre jelölt, és egyben legnagyobb elismerésüket fejezték ki. Szerintük ezen új stílusom egészen új a fametszés terén. Mivel ezen metszeteimet a sorozat elkészülte után Budapesten a Nemzeti Szalonban fogom kiállítani, ezért csak a legritkább esetben adok el belőlük. Régi kapcsolatainkra tekintettel azonban, ha Méltóságos Uram gyűjteménye számára meg akarná szerezni, úgy kivételesen rendelkezésére bocsájtom. Ár 30 P.

⁵⁵Reich Milton Oszkárhoz lásd VASNÉ TÓTH 2019. 152–153.

⁵⁶RCSH. Conrad Gyula Reuter Camillónak, 1913. március 21. Idéz belőle: REUTER 2021. 51.

⁵⁷FEJES 1927. A tájképet a Kéve egyesület 1926-os tárlatán is kiállították. Vö. MARIAY 1926. 9.

Emiatt az új magyar tárgyú sorozat miatt elhalasztottam a terembe vett erotikus sorozat elkészítését, mert a pályázatokra és kiállításokra való munkáim elkészítése minden időmet lefoglalja. Jelenleg a lengyel magyar kiállításon /Varsóban/ különböző stílusú metszetekkel szerepelek. Ezekből néhány kisebb méretűt elküldök Méltóságos Uram gyűjteménye részére.

Megkaptam Török⁵⁸ főtanácsos úr értesítését, hogy a pécsi tavaszi tárlat elmarad, ellenben ősszel nagy jubiláris kiállítást fognak rendezni. Természetesen egy pár munkámmal részt fogok venni.

mély tisztelettel üdvözli Patay Mihály⁵⁹

Patay másik leveléből tudjuk, hogy Reuternek tetszettek és meg is vásárolta a grafika(ka)t.⁶⁰ Az orvosprofesszor műgyűjteményéből Sassy Attilán, Conrad Gyulán és Patay Mihályon kívül Gebauer Ernőtől (1882–1962), Martyn Ferencről (1899–1986), Havas Lászlótól (1895–?), Gábor Jenőtől (1893–1968) és Iványi Grünwald Bélától (1867–1940) maradtak fenn grafikák és festmények. A műalkotásokban az volt a közös, hogy a művészek többsége pécsi kötődésű volt, vagy az ábrázolt témának volt pécsi vonatkozása. Fitz József is megemlítette cikkében, hogy Reuter klinikai lakását sok Pécshez köthető, vagy a várost ábrázoló kortárs grafika és régi metszet díszítette.⁶¹

A képzőművészeti gyűjtemény legfontosabb csoportját a kisgrafika műfajába tartozó ex librisek alkották. A korabeli szenvedélyes bibliofilek általában egyszerre több magyar és külföldi képzőművésszel is készíttettek maguknak és családtagjaiknak művészi könyvjegyet. Mint ahogy azt Reuter a művészi könyv gyűjtésének szentelt cikkében írta: „Az igazi könyvbarát egy kis művészi exlibrisrel jelzi a könyvét, ebben is esztétikai érzésének adva kifejezést.”⁶² A könyvtábla belsejébe ragasztott kisméretű könyvjegy nem csupán a könyv birtokosának a jelölésére, azonosítására szolgált, hanem „gazdája” bibliofília és művészetek iránti érdeklődését, szeretetét is kifejezte. Reuter és családtagjai számára több hazai művész rajzolt ex librist: a tízes években a már említett Sassy Attilán kívül többek között Markó Lajos (1882–?), ifj. Richter Aladár (1898–1950), Gábor Jenő (1893–1968), Kertes-Kollmann Jenő (1904–1974), Menyhárt József (1901–1976), Paál István (1888–1939) és Patay Mihály (1., 2–3., 4–5., 11–12. kép).

⁵⁸Török Lajos (1880–1963) rendőrfőtanácsos, 1926-ban alapító tagja, 1944-ig elnöke volt a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társaságának.

⁵⁹RCSH. Patay Mihály Reuter Camillónak, 1939. május 4. (Kiegészítések tőlem – F. J. A.) Idéz belőle: REUTER 2021. 51.

⁶⁰RCSH. Patay Mihály Reuter Camillónak, 1939. május 9. Idéz belőle: REUTER 2021. 51–52.

⁶¹FITZ 1934. 54.

⁶²REUTER 1929b.

Saját névre szóló, „*Ex libris Prof. dr./Dr. Reuter Camillo/Reuter Camillo dr.*” feliratú könyvjegyeinek kompozícióin többnyire könyv- és természetszeretetére, illetve (elme) orvosi hivatására történik utalás.⁶³

Fennmaradt az orvosprofesszortól egy levél, amelyben Réthy István⁶⁴ ex libris gyűjtőn keresztül megbízást adott Menyhárt Józsefnek, hogy készítsen részére egy fametszetes és egy rézkarc technikával készült könyvjegyet, amiért 20 pengőt fizetett. A fametszetből 200, a rézkarcból pedig 100 lenyomatot rendelt meg. Reuter szabadkezet adott a képzőművésznek, csak annyit kért tőle, hogy a rajzból derüljön ki orvosi foglalkozása, és a feliraton „*Ex libris Reuter Camillo dr.*” szerepeljen.⁶⁵

Az legtöbb XX. század eleji könyvgyűjtő az ex libris elsődleges funkcióján túllépve a hazai és külföldi ex libris egyesületeken keresztül cserekapcsolatba lépett más gyűjtőkkel és alkotókkal, hogy újabb kisgrafikákkal gyarapítsa kollekcióját. Ezekre a könyvbe ragasztható könyvjegyeknél némileg nagyobb méretben sokszorosított lapokra immár önálló grafikai műalkotásként tekintettek a gyűjtők. Reuter is több ismert gyűjtővel levelezett és cserélt kisgrafikát. Az ország egyik legjelentősebb ex libris gyűjtőjéhez, berei Soó Rezső (1903–1980) botanika professzorhoz is baráti kapcsolat fűzte. Az Ajtósi Dürer Céh elnöke 1935-ben kelt levelében, amelyben megköszönte Reuternek, hogy csatlakozott a debreceni egyesülethez és megerősítette első kiállításukon való részvételi szándékát, figyelmébe ajánlotta Vadász Endre (1901–1944) és Mata János (1907–1944) egy-egy korlátozott példányszámban közreadott ex libris mappáját, amelyek a Debreceni Officina és Békés István közös kiadásában láttak napvilágot.⁶⁶ Reuter ezeket feltehetően megvásárolta.

Az orvosprofesszor ex libris kollekciójában – mára ennek csak egy töredéke maradt egyben – képviselve voltak a régi és kortárs, külföldi és magyar alkotások egyaránt. Reuter feltehetőleg a pécsi művészek által és a pécsiek részére készített, illetve a Péccsel

⁶³ARADY 1959b 373.; GALAMBOS 1970. (Menyhárt József 16. tétel); REGELE 2016. 56. Hagyatékában fennmaradt néhány feliratozott és hártypapírral ellátott kartonlap, amelyekre saját könyvjegyei eredeti és nyomtatott változata van felkasírozva. RCSH.

⁶⁴Réthy Istvánnak (1909–1988) mellett, hogy jelentős ex libris gyűjteménye volt, az Ajtósi Dürer Céh és a Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesülete alapító tagjaként sokat tett a hazai ex libris művészet és gyűjtés előmozdításáért. VASNÉ TÓTH 2019. 155–156.

⁶⁵PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény. Reuter Camillo Réthy Istvánnak, 1935. február 8. Idéz belőle: REUTER 2021. 52. Menyhárt 1936-ban készített Reuternek egy könyvjegyet, amelyen egy könyv látható egy virágos kalapos koponyával (**11. kép**). Elképzelhető, hogy ez volt az említett grafikák egyike. GALAMBOS 1970. (Menyhárt József 16. tétel)

⁶⁶PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény. Soó Rezső Reuter Camillónak, [1935.]. Idéz belőle: REUTER 2021. 52. VADÁSZ Endre: *Tíz rézkarc ex libris* (1935), SZOBOSZLAI MATA János: *Hús fametszetű könyvjegy a magyar parnasszusról* (1935). FITZ 1934. 54.

és Baranyával kapcsolatos nagy számú könyvjegyre volt a legbüszkébb. Ezeket – erre később még visszatérek – több alkalommal bemutatta.⁶⁷

Az ex librisek között külön csoportot alkottak az erotikus könyvjegyek. Reuter Camillo unokája, Reuter Lajos még emlékszik arra a nagyalakú karton mappára, amelyben nagyapja nagyszámú erotikus ex librise volt egybegyűjtve. A jelentős erotikus gyűjteménnyel rendelkező bibliofilek – például Elischer Gyula (1875–1929), Hütl Hümér (1868–1940), Hoselitz Gyula (1875–1925), Kellner István (1892–?), Reiter László (1894–1945), Siklóssy László (1881–1951) – általában saját nevükre vagy könyvtáruk részre is csináltattak erotikus témájú grafikákat, ezzel is utalva kollekciónak erre a csoportjára.⁶⁸ Ez alól Reuter sem volt kivétel. Erotikus kisgrafikái közül a legismertebb Sassy Attila 1911-ben készült szecessziós könyvjegye volt (**2. kép**). Sassy alkotása mellett a hagyatékban fennmaradt még Paál István két „*Ex eroticis dr. Reuter Camillo*” feliratú eredeti tusrajza 1938-ból.⁶⁹

Az erotikus ex librisek átvezetnek az orvosprofesszor erotikagyűjteményébe. A korabeli bibliofilekhez, különösen az orvosokhoz hasonlóan Reuternek is számottevő erotikus kiadványokból álló kollekcója volt. Ezeket, mint Fitz írja, a folyosón lévő zárt szekrényekben tárolta.⁷⁰ A téma iránti érdeklődése szorosan kötődött Reuter orvosi munkájához. Már Moravcsik tanársegédjeként, majd a professzor iskolájának folytatójaként a terület szakértőjének számított.⁷¹ Érdeklődése ugyanakkor a bibliofil kuriózumok iránti gyűjtőszenvédélyéből is fakadt. Az *erotica curiosa* gyűjtemény részét képezték többek között a szexualitással foglalkozó orvosi szakkönyvek, a maguk korában pajzának, pornográfnek és szeméremsertőnek számító, szépirodalmi, illusztrált művek, fotóalbumok, ex librisek és egyéb tárgyak is. A könyvek között több indexen lévő, hazai és külföldi kiadású mű, álneven, fiktív impresszummal, kis példányszámúban és egy szűk, többnyire tudományosnak nevezett gyűjtői kör részére közreadott úgynevezett Privatdruck (magánkiadvány) is szerepelt.⁷²

⁶⁷FITZ 1934. 54. Vö. 80. lábjegyzet.

⁶⁸Vö. FARKAS 2010. 89.; FARKAS 2011c 47–49.

⁶⁹RCSH.

⁷⁰FITZ 1934. 54.

⁷¹„*Reuter professor, a 23 év óta orvosgenerációkat felnevelő legöregebb magyar pszichiáter professor, messze földön ismert könyvrajongó és a szexuális témának már tanársegéd korában széles körben ismert specialistája, sőt a Nemes Nagy Zoltántól citált Moravcsiknak legrégebb tanársegéde és orvosi iskolájának folytatója [...]*” – írja róla fiatalabb kollégája, Kluge Endre (1892–1956), a Szent János Kórház főorvosa, aki a Nemes Nagy Zoltánról írt kritikáját védelmébe vette, azt követően, hogy a megkritizált szerző megtámadta Reutert. KLUGE 1942. 57. Vö. REUTER 1941b. Kluge és Reuter kapcsolatához lásd még REUTER 2021. 29;60–62.

⁷²Néhány példa ebből a csoportból: *Etude artistique* (fotóalbum); Gabriel BRENNER: *Das Liebesleben des Francesco del Nero*; WESTENHAM [Alfred Klement von Treldewehr]: *Ernas Erziehung. Erotische novelle* (1922); Desider ASZLÁNYI: *Welterotik* (1912); Sadie BLACKKEYES: *Petite Dactylo* (é. n.); BABITS Mihály: *Erato* (1921), BAYROS illusztrációival. PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény; RCSH.

A könyvek vásárlását orvosi hivatása szempontjából is fontosnak tartotta. Magánkönyvtára számára igyekezett megszerezni minden őt érdeklő és munkája szempontjából nélkülözhetetlen orvosi szakkönyvet, ideggyógyászati szakmunkát, beleértve a legfrissebb német nyelvű szakirodalmat is. Utóbbiakról több tucatnyi könyvismeretet közölt az *Orvosi Hetilap*ban. Könyvei között nemcsak a pszichoanalízissel foglalkozó munkák, hanem sok miszticizmussal és okkultizmussal kapcsolatos kötet is megtalálható volt.⁷³ Intézményvezetőként a klinika könyvtárának fejlesztésére is kiemelt figyelmet fordított. Az egyik, a család tulajdonában lévő ex librisből, amelyen „*a pozsonyi Egyetemi Ideg- és Elmeklinika könyvtárából*” szöveg szerepel – ugyanaz az ifj. Richter Aladár grafikusművész készítette 1919-ben, aki az orvosprofesszornak és feleségének is rajzolt ekkoriban könyvjegyet –, arra következtethetünk, hogy Reuter kezdettől fogva szívügyeként tekintett az eredetileg Pozsonyban, majd 1924-től már Pécsen működő klinika szakkönyvtárára. Utódja, Környey István (1901–1988) professzor véleménye szerint Reuternek nagy szerepe volt abban, hogy a pécsi klinikán működött az ország egyik legjobb orvosi szakkönyvtára.⁷⁴ Szakmája iránti elkötelezettségét mutatja az is, hogy nyugdíjazását követően az intézménynek ajándékozta magánkönyvtárának tudományos és anyagi szempontból egyaránt értékes orvosi könyveinek egy részét. Halálát követően leánya – édesapja végső akaratát teljesítve – a maradék szakkönyveket is átadta a klinikának. Az említett kötetek ma a Pécsi Tudományegyetem Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtárában, a betegek művészi munkáiból álló gyűjteményt is őrző Pszichiátriai és Pszichoterápiás, valamint a Neurológia Klinika könyvtárában találhatók.⁷⁵

Reuter Camillo műpártoló tevékenysége

Reuter jóformán az összes olyan hazai szervezethez csatlakozott, amely szakmai fórumot biztosított a művészi könyvek, grafikák és ex librisek gyűjtőinek, alkotóinak, és amely segített előmozdítani a hazai bibliofília, műkedvelés, könyv- és grafikai művészet fejlődését. Tagja volt a Siklóssy László által 1909-ben életre hívott Szent György Czeh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesületének, amelynek grafikai (ex libris) és bibliofil szakosztályai az első hazai ex libris és bibliofil szervezetek funkcióit is betöltötték. Ezzel magyarázható, hogy a legtöbb szenvedélyes, a könyvek mellett ex libris műlapokat és más sokszorosított grafikákat is gyűjtő bibliofil csatlakozott az

⁷³Simon Mária írásbeli közlése, 2012. január 23. Vö. JÁDI 2015. 240–241. Köszönöm Lengvári István-nak, hogy felhívta a figyelmemet Jádi Ferenc visszaemlékezésére.

⁷⁴REUTER 2021. 40.

⁷⁵RCSH; REUTER 2021. 67.; JÁDI 2015. 240–241.; SCHMELCZER-POHÁNKA 2016. 28.

egyesülethez. A legelkötelezettebbek ugyanakkor a külföldi szervezetekbe is beléptek. Reuter például a német ex libris társaságnak (Deutsche Exlibris Gesellschaft) volt a tagja. Az 1920–1930-as években jöttek létre az első önálló hazai könyv- és ex libris gyűjtő egyesületek. Reuter többek között a Magyar Bibliophil Társasághoz (1920), a Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesületéhez (1932), a debreceni Ajtósi Dürer Céh Grafikusok és Grafikagyűjtők Köréhez (1935) és a Magyar Bibliofilek Szövetségéhez (1937) is csatlakozott.⁷⁶

Legaktívabban ugyanakkor Pécs kulturális életében vett részt. Kezdettől fogva fontosnak tartotta, hogy a könyv- és ex libris gyűjtést, műkedvelést helyi szinten előmozdítsa, a bibliofília terén kifejtett munkásságát a pécsi közönséggel megismertesse, a szép könyv szeretetét és az ex libris művészetet körükben is népszerűsítse. A húszas évektől kezdve előadásokat tartott és cikket írt a művészi könyvről, kisgrafikai gyűjteményét vetített képeken és kiállításokon mutatta be a pécsi közönségnek. Az említett eseményekről a helyi sajtó is rendszeresen beszámolt.⁷⁷ Pécsi vonatkozású könyvjegyeinek gazdag válogatása szerepelt a debreceni grafikusok és grafikagyűjtők köre, az Ajtósi Dürer Céh megalakulása alkalmából rendezett nagyszabású nemzetközi ex libris és alkalmi grafikai kiállításon is. A debreceni Déri múzeumban 98 könyvjegyét, köztük Gábor Jenő, Forbát Alfréd (1897–1972) és Nikelszky Géza (1877–1966) alkotásait tekinthette meg a közönség. Nikelszkytól 42 darab ex librise volt kiállítva.⁷⁸

Reuter 1926-os megalakulásától kezdve pártoló és választmányi tagja volt a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társaságának. 1938-ban ő is ott volt az első pécsi Grafikusok és Exlibris Gyűjtők Egyesülete (az Ex libris Gyűjtők és Grafikabarátok elnevezés is előfordul) alapítói között, és rendszeresen részt vett havi összejöveteleiken a Virágcsokor vendéglőben (**13. kép**). Egy év múlva az asztaltársaság beolvadt a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága Grafikai Osztályába, amely az orvosprofesszor kezdeményezésére jött létre 1939. június 5-én. A szakosztály elnökeként sokat tett a pécsi ex libris művészet és gyűjtés népszerűsítéséért, elismertetéséért, ami abban is megnyilvánult, hogy az 1930-as évek végén a városban már 32 gyűjtő rendelkezett

⁷⁶PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény, Soó Rezső Reuter Camillónak, [1935.]; FARKAS 2011a 342., 350–351.; FARKAS 2011c 273.; REUTER 2021. 52.; VASNÉ TÓTH 2019. 157–158. Könyvtárában feltehetőleg mindegyik szervezet kiadványai megtalálhatók voltak. Két példa azok közül a kötetek közül, amelyek ma is a könyvtár részét képezik: a Magyar Bibliophil Társaság *A nyomtatott könyv díszítése. I. fametszet* (1923, számozott) és a Magyar Bibliofilek Szövetsége által kiadott SZABÓ Lőrinc: *Reggeltől estig* (1937, MOLNÁR C. Pál illusztrációival, névre szóló, számozott) című köteteit érdemes kiemelni. RCSH.

⁷⁷A pécsi Erzsébet Tudományos Szövetség 1927.; Reuter Camillo dr. 1928.; REUTER 1929a; REUTER 1929b; Magyar könyvhét Pécsen 1929.; Reuter Camillo professzor 1929.; Sz. Z. 1938.; A magyar könyvjegy 1942.; Mi a könyvjegy? 1942.; NIKELSZKY 1942.

⁷⁸PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény. *Pécsi művészek a nemzetközi exlibris és a debreceni grafikai kiállításon* című gépelt és autográf kézirat, [1936.]; BEREI SOÓ 1936. 3.; Ajtósi Dürer Céh katalógus 1936. 6.

ex libris kollekcióval. A kisgrafika gyűjtők számát tekintve ekkoriban Pécs a harmadik helyen állt Budapest és Debrecen mögött.⁷⁹

Reuter kezdeményezte és szervezte az első önálló pécsi ex libris és alkalmazott grafikai kiállítást 1942 tavaszán. A tárlatnak az volt a célja, hogy minél többen megismerjék a pécsi grafikusokat és kedvet kapjanak az általuk készített szabad, valamint alkalmi grafikák vásárlásához. A szervezők azt szerették volna, ha a szerényebb anyagi körülmények között élő műkedvelők is felfedeznék maguknak ezt a képzőművészeti műfajt és gyűjtési területet.⁸⁰ A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület tagjaként, majd 1930-tól a szervezet alelnökéként részt vett a városi múzeum munkájában is.⁸¹ Fontosnak tartotta, hogy a polgárok felajánlásaikkal is segítsék a múzeumot. Maga is példát mutatott, és több ízben ajándékozott az intézménynek műalkotásokat és műtárgyakat.⁸² Méltató cikket írt Szita Istvánról, aki kétezer darabos „fejedelmi” növénygyűjteményét a városi múzeumnak adományozta: „*Bár akadna múzeumunknak még több ilyen mecénása. Szita István emléke mindnyájunk emlékében örökké élni fog*” – írta Reuter.⁸³

A tekintetben is úttörő volt, hogy a második világháború éveiben az általa igazgatót pécsi Erzsébet Tudományegyetem Ideg- és Elmeklinikáján létre akart hozni egy múzeumot a betegek alkotásaiból. A *Pécsi Napló* munkatársának részletes cikke szerint a kiállított tárgyak a „[r]ajzok, festmények, kézimunkák, tervrázok, levelek, versek, zeneszerzemények, kérvények, találmányok, divattervek, feladásra elkészített csomagok” közül kerültek volna ki.⁸⁴ Pusztai-Popovits József úgy zárta tudósítását, hogy ha Reuternek sikerülne megvalósítania tervét, „*Pécs város legérdekesebb múzeuma*” nyitná meg kapuit.⁸⁵ Kezdeményezése, amelynek részleteiről egyelőre nem tudunk többet, végül meghiúsult.

Reuter könyvek és művészetek iránti szeretetét, gyűjtőszenvédélyét családtagjainak is átadta. Felesége Zsolnay kerámiákat gyűjtött, erdőmérnök fia, ifj. Reuter Camillo (1920–1987) pedig édesapja könyv-, térkép és ex libris gyűjteményét gyarapította to-

⁷⁹Sz. Z. 1938.; A magyar könyvjegy 1942.; ROMVÁRY 1966.

⁸⁰P. 1942.

⁸¹PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény, Fejes György titkár Reuter Camillónak, 1926. november 7.; Három évre új tisztikart 1930.; A Pécs-Baranyai Múzeum Egyesület 1930.

⁸²FEJES 1927.

⁸³R. C. 1935.

⁸⁴PUSZTAI-POPOVITS 1942. 5. Reuter tervének a Budapesti Angyalföldi Elme- és Ideggyógyintézet elmeügyi múzeum, a Selig-múzeum lehetett a hazai előképe. Az 1931-ben megnyílt múzeumban az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézetben kezelt betegeknek azokat a művészeti alkotásait és tárgyait is bemutatták, amelyeket Selig Árpád (1880–1929) elmeorvos, igazgató gyűjtött össze az évek során. Vö. AKNAI 2010. 58, 60.; PERENYEI 2015.

⁸⁵PUSZTAI-POPOVITS 1942. 5.

vább. Bár Reuter Camillo híres kollekcója szétszóródott, és gyűjtőtevékenységét sem lehet teljes mértékben rekonstruálni, a szerencsés véletlennek köszönhetően fennmaradt egyik Fitz Józsefnek írt levele, amelyet azt követően küldött el barátjának, hogy a magánkönyvtáráról írt rövid cikk megjelent a *Könyvtári Szemlében*. Ez az egyetlen eddig előkerült közvetlen forrás, amelyből megtudhatjuk, mit is jelentettek az orvos-professzornak saját könyvei, és hogy fogadta Fitz értő méltatását. Ez a néhány mondat mindennél többet elárul Reuter szerény természetéről és a könyvek iránti szeretetéről:

„Most pedig jóvá teszem bűnömet, s nagyon köszönöm neked a Könyvtári Szemlében írott kedves megemlékezéset. Őszintén szólva röstelltem magam, mert sok volt a dicséretből, amit rám pazaroltál. Másrészt pedig jól esett, mert a könyveim vannak legjobban szívemhez növe. Ez az igazi [olvashatatlan szavak], ahonnan csak öröm és békesség éri az embert. Még egyszer nagyon, nagyon köszönöm kedvességed.”⁸⁶

Levéltári források

MTAKK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattára. MTAKK MS4126/387–393. Reuter Camillo levelezése Zolnai Bélával
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. OSZKK Fond 45/582 Reuter Camillo levelezése Fitz Józseffel
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára. PIM V. 5944. Csáth Géza levelezése Brenner Dezsővel
PTE EK TGYO Reuter Gyűjtemény	Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya Reuter Gyűjtemény
RCSH	Reuter családi hagyaték

Irodalom

A magyar könyvjegy A magyar könyvjegy. *Pécsi Napló*, 1942. március 18. 5. 1942

⁸⁶OSZKK Fond 45/582. Reuter Camillo Fitz Józsefnek, 1935. április 19.

- A Magyar Turista Szövetség tisztújító közgyűlése 1936
- A Magyar Turista Szövetség tisztújító közgyűlése. *Pesti Hírlap*, 1936. április 1. 15.
- AIGLON 1909
- AIGLON [SASSY Attila]: *Opium-álmok. Songes d'opium*. Rajzolta Sassy Attila, az előszó RÓNAI Mihály. Budapest, [1909.]
- Ajtósi Dürer Céh katalógus 1936
- [Az Ajtósi Dürer Céh 1935-ös nemzetközi ex libris és alkalmi grafikai kiállításának katalógusa] *Magyar Exlibris*, (1936):1. 1–8.
- AKNAI 2010
- AKNAI Tamás: *Csorba*. Veszprém, 2010.
- ARADY 1959a
- ARADY Kálmán: Magyar orvosok exlibrisei. *Orvosi Heti-
lap*, 100. (1959):8. 304–306.
- ARADY 1959b
- ARADY Kálmán: Magyar orvosok exlibrisei. *Orvosi Heti-
lap*, 100. (1959):10. 373–376.
- Arts in Difference 2010
- Arts in Difference. Dialogiques sans marges*. Szerk. FABÉNYI Julia. Pécs – Bruxelles, 2010. (A Janus Pannonius Múzeum művészeti kiadványai 117.)
- BÁNFI 2018
- BÁNFI Szilvia: Kner Imre szakkönyvtára. Kner Imre nyomdászati vonatkozású értékes könyvtárának ismeretlen epizódjáról. *Magyar Grafika*, (2018):6. 48–49.
- BEREI SOÓ 1936
- BEREI SOÓ Rezső: Az Ajtósi Dürer Céh grafikai kiállításai. *Magyar Exlibris*, (1936):1. 1–7.
- Budapesti cím 1912
- Budapesti cím- és lakásjegyzék*. Budapest, 1912.
- CSÁTH 1910
- CSÁTH Géza: Jegyzetek egy új rajzgyűjteményről és a művészetekről. „Ópium-álmok”. Aiglon nyolc grafikája. A „Világosság” nyomása. *Nyugat* 3. (1910):2. 108–115.
- CSÁTH 1911
- CSÁTH Géza: *Délutáni álmok*. Budapest, Nyugat, 1911.
- CSÁTH 2016
- CSÁTH Géza: *Úr volt rajtam a vágy. Naplófeljegyzések és visszaemlékezések. 1906–1914*. S.a.r. MOLNÁR Eszter Edina – SZAJBÉLY Mihály. Budapest, 2016.

- DÁRDAI 2017 DÁRDAI F. Ágnes: Fitz József és Domanovszky Ákos, az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárának reformer igazgatói (1930–1942). *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 26. (2017):12. 24–37.
- DEZSŐ 2016 DEZSŐ Krisztina: *Professzorok kéziratos hagyatéka. Berde Károly, Berde Botond, id. Reuter Camillo, ifj. Reuter Camillo, Grastyán Endre. Kiállítási katalógus*. Pécs, 2016. [<https://mek.oszk.hu/17400/17498/17498.pdf>] (2020.09.03.)
- DEZSŐ – GERGELY – MOLNÁR 2016 DEZSŐ Krisztina – GERGELY Zsuzsanna – MOLNÁR Dávid: „Jöjjön e forráshoz, egészséget lel itt.” *Gyógyító vizek és fürdőkultúra. Kiállítási katalógus*. Pécs, 2016. [<https://regi.lib.pte.hu/sites/docs/polc/documents/Dezso-K-Gergely-Zs-Molnar-David-Gyogyito-vizek-PTE-EKTK-2016/pdf/Dezso-K-Gergely-Zs-Molnar-David-Gyogyito-vizek-PTEKTK-2016.pdf>] (2020.09.03.)
- FARKAS 2010 FARKAS Judit Antónia: Erotika és bibliofília: Kellner István tiltott könyves tevékenysége az 1920-as években. *Korunk*, 3. (2010):3. 89–95.
- FARKAS 2011a FARKAS Judit Antónia: A Magyar Bibliophil Társaság története (1920–1949) I., „Ebben a társaságban együtt szeretnők látni a könyv minden barátját, kultuszának minden odaadó hívét.” *Magyar Könyvszemle*, 127. (2011):3. 341–358.
- FARKAS 2011b FARKAS Judit Antónia: *Szép könyvek kultusza. Bibliofil könyvkultúra Magyarországon (1914–1949)*. (PhD-disszertáció) Miskolc, 2011.
- FARKAS 2011c FARKAS Judit Antónia: Két bibliofil vállalkozó: Reiter László és Kellner István. *Ars Hungarica*, 37. (2011):4. 32–54.

- FARKAS 2014 FARKAS Judit Antónia: Haiman György és a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Könyvtárának Kner-kü-löngyűjteménye. In: *A huszadik század mezsgyéjén: Haiman György (1914–1996). Születésének 100. évfordulója emlékére 2014*. Szerk. HRADECZKY Moni. Gyomaendrőd, 2014. 201–205.
- FEJES 1927 FEJES György: A pécsi múzeum gyarapodása. *Dunántúl*, 1927. május 8. 3.
- FITZ 1934 [FITZ József]: Dr. Reuter Camillo könyvtára. *Könyvtári Szemle*, 1. (1934):7. 53–54.
- FRAKNÓI 1981 FRAKNÓI Mária: A Mecsek egyesület iratai a Baranya Megyei Levéltárban. *Levéltári Szemle*, 31. (1981):2–3. 397–401.
- GALAMBOS 1970 GALAMBOS Ferenc: *Magyar ex libris művészet a két világháború között, 1919–1945*. Eger, 1970.
- GELLÉR 2014 GELLÉR Katalin: *Sassy Attila. Ópium-álmok*. Budapest, 2014.
- GESKÓ 1990 GESKÓ Judit: 20. századi új szerzemények a Grafikai Gyűjteményben. In: *A Szépművészeti Múzeum közleményei 72*. Szerk. VARGA Edith. Budapest, 1990. 87–90.
- A Gyűjtő 1912a Néhány szó az exlibris-gyűjtőkhöz. *A Gyűjtő*, 1. (1912):1–2. 42–44.
- A Gyűjtő 1912b A Szent-György-Czéh tagnévsora. *A Gyűjtő*, 1. (1912):9–10. 449–451.
- Három évre új tisztikart 1930 Három évre új tisztikart választott vasárnap a Pécs-Baranyai Múzeum Egyesület. Megemlékezés Buzássy Ábelről és Cserkuti Adolfról. *Dunántúl*, 1930. május 6. 2.
- IM Adattár Iparművészeti Múzeum Adattára online felülete: <https://gyujtemeny.imm.hu/kereses?s=1&q=Sassy> (2020. április 30.)

- JÁDI 2015 JÁDI Ferenc: A kezdet bökkenői és tanulságai. In: „Az eltűnt idő nyomában” Trixler Mátyásra emlékezve. Szerk. GÁTI Ágnes – TÉNYI Tamás. Pécs, 2015. 235–255.
- KATONA 2013 KATONA Anikó: Az úti cél: Budapest. Ifj. Richter Aladár és a harmincas évek idegenforgalmi plakátja. *Artmagazin*, 11. (2013):6. 32–38.
- Keretes gyász hír 1942 Keretes gyász hír. *Délmagyarország*, 1942. október 25. 6.
- KLUGE 1942 KLUGE Endre: Levél a szerkesztőhöz. *Orvosi Hetilap*, 86. (1942):5. 57–58.
- KOPÁNYI 1997 KOPÁNYI György: Egy korszak margójára. *Jelenkor*, 40. (1997):6. 565–578.
- LŐRINCZY 1941 LŐRINCZY Mária: Látogatás Magyarország egyetlen márdárklinikáján. *Pécsi Napló*, 1941. augusztus 29. 5.
- Magyarország tiszti cím- és névtára 1931 *Magyarország tiszti cím- és névtára*. XLI. évfolyam. Budapest, 1931.
- Magyarország tiszti cím- és névtára 1935 *Magyarország tiszti cím- és névtára*. XLIII. évfolyam. Budapest, 1935.
- Magyar könyvhét Pécssett 1929 Magyar könyvhét Pécssett. Könyvkiállítás a nőegyletben – Csütörtökön délután 5 órakor Reuter Camillo tart előadást a szép könyvről. *Dunántúl*, 1929. május 16. 5.
- MARIAI 1926 MARIAI Ödön: Művészeti szemle. *Napkelet*, 4. (1926):1.91–95.
- Megalakult Pécssett 1931 Megalakult Pécssett a Janus Pannonius Társaság. *Dunántúl*, 1931. június 11. 6–7.
- Megalakult a Virágos 1930 Megalakult a Virágos Budapest–Virágos Magyarország pécsi nagybizottsága. *Pécsi Napló*, 1930. április 1. 1.
- MENDÖL 1998 MENDÖL Zsuzsanna: Építészpálya a két világháború szorításában: Hoffmann László (1897–1943) In: *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 41–42*. (1996–1997). Felelős szerk: UHERKOVICH Ákos. Pécs, 1998. 221–252.

- Mi a könyvjegy 1942 Mi a könyvjegy? Megmutatja a Grafikai Kiállítás. *Pécsi Napló* 1942. március 28. 2.
- NÁDOR 1992 NÁDOR Tamás: „Hallható múzeum” hangdokumentumok a Janus Pannonius Múzeumban. III. In: *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 36. (1991) Pécs, 1992. 173–184.
- NIKELSZKY 1942 NIKELSZKY Géza: Havas László és Reiner Márton grafikai a Pécsi Képzőművészek kiállításán. *Dunántúl*, 1942. április 14. 8.
- OLASZ 2001 OLASZ István: Hetven éve alakult meg a Janus Pannonius Irodalmi Társaság. *Pécsi Szemle*, 4. (2001):4. 58–67.
- P. 1942 P.: Az első önálló grafikai kiállítás Pécssett. Három pécsi művész szerepel a március 29-iki kiállításon. *Pécsi Napló*, 1942. március 10. 3.
- Pécs-Baranyai Címtár 1928 *Pécs-Baranyai Címtár* 1928. Szerk. KALOTAI László. Pécs, [é. n.]
- A Pécs-Baranyai Múzeum Egyesület 1930 A Pécs-Baranyai Múzeum Egyesület május 4-én tartja közgyűlését. *Dunántúl*, 1930. április 24. 6.
- A pécsi Erzsébet Tudományos Szövetség 1927 A pécsi Erzsébet Tudományos Szövetség bölcsészet és történelem szakosztályának ezévi előadási programja. *Pécsi Napló*, 1927. október 30. 3.
- PERENYEI 2015 PERENYEI Mónika: A téboly múzeuma. *Artmagazin*, 74. (2015):10. 58–63.
- POGÁNY 1988 POGÁNY György: Fitz József és a Magyar Bibliophil Társaság. *Magyar Könyvszemle*, (1988)2–3. 169–185.
- PUSZTAI-POPOVITS 1942 PUSZTAI-POPOVITS József: Mivel töltik idejüket a pécsi ideg- és elmeklinika lakói? Az ápoltak munkáiból muzeumot készül berendezni Reuter Camillo dr. igazgató-tanár. *Pécsi Napló*, 1942. április 5. 5–6.
- R. C. 1935 R. C. [Reuter Camillo] dr.: Fejedelmi ajándékot kapott a muzeum. *Dunántúl*, 1935. április 21. 7.

- REGELE 2016 REGELE Tímea: Semper bonis artibus – Ex librisek a Tóth Lajos Könyvtár és az Előd Könyvtár gyűjteményében. *Orvosi könyvtárak. A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár alapításának 90. évfordulójára*. 13. (2016):különszám 48–59.
- REUTER 1929a REUTER Camillo: A szép könyvről. [I.] *Pécsi Napló*, 1929. május 17. 1–2.
- REUTER 1929b REUTER Camillo: A szép könyvről. II. *Pécsi Napló*, 1929. május 18. 1.
- REUTER 1934 REUTER Camillo: *Pécs és Baranya bibliográfiája*. Pécs, 1934. (Különlenyomat a *Pécs-Baranyai Ismertetőből*)
- REUTER 1941a Dr. Reuter Camillo egyet, tanár előadása a szabadliceumban a Mecsek természetvédelméről. *Dunántúl*, 1941. január 25. 2.
- REUTER 1941b Reuter [Camillo]: Sexualis neurosisok. [Könyvismertetés Nemes-Nagy Zoltán könyvéről.] *Orvosi Hetilap*, 85. (1941):48. 622.
- REUTER 1942 R[euter]. C[amillo]: Szukits Zoltán főhadnagy. *Dunántúl*, 1942. október 28. 5
- REUTER 2021 REUTER Lajos: Dr. Reuter Camillo: arckép és pályarajz. In: Szerk. DEZSŐ Krisztina: *Dr. Reuter Camillo. Egy XX. századi pécsi polgár és elmegyógyász munkássága*. Pécs, 2021. 9–75. (Híres pécsi professzorok 1.)
- Reuter Camillo dr. 1928 Reuter Camillo dr. előadása a szabadliceumban. *Pécsi Napló*, 1928. január 18. 2.
- Reuter Camillo dr. orvosprofesszor 1929 Reuter Camillo dr. orvosprofesszor előadása a szabadliceumban a szép kertről. *Dunántúl*, 1929. január 12. 3.
- Reuter Camillo professzor 1929 Reuter Camillo professzor a szép könyvről tartott előadást a pécsi Magyar Könyvhét második napján. *Dunántúl*, 1929. május 17. 3.

- RIEDER 2011 RIEDER Gábor: Doktor Med. Coll. – A műgyűjtő doktorok évszázada I. *Artmagazin*, 9. (2011):3. 36–41. [https://www.artmagazin.hu/articles/archivum/f67448d24a6ac3d375bb951006495858] (2020. 09. 04.)
- ROMVÁRY 1966 ROMVÁRY Ferenc: Az ex libris története Pécsen. In: *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 65. 1965. Pécs, 1966. 307–320.
- SCHMELCZER-POHÁNKA 2016 SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: A Tóth Lajos Könyvtár és az orvoskar intézeti és klinikai könyvgyűjteményei az Erzsébet Tudományegyetem időszakába. *Orvosi könyvtárak. A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár alapításának 90. évfordulójára*. 13. (2016):különszám 24–31.
- SIMON 2010 SIMON Mária: Gépiség és mechanikus erotika. In: *Arts in Difference. Dialogiques sans marges*. Szerk. FABÉNYI Julia. Pécs – Bruxelles, 2010. 82–97. (A Janus Pannonius Múzeum művészeti kiadványai 117.)
- SIPOS 2010 SIPOS Anna Magdolna: Index librorum prohibitorum a demokratikus Magyarországon (Könyvindexek 1945–1946). *Könyvtári Figyelő* (2010.) [http://ki2.oszk.hu/kf/2010/10/index-librorum-prohibitorum-a-demokratikus-magyarorszagon-konyvindexek-1945%E2%80%931946/] (2020. 09. 04.)
- SZABÓ 2003 SZABÓ László Gyula: Id. Reuter Camillo és ifj. Reuter Camillo Kitaibel Pál természettudós pécsi követői. *Pécsi Szemle*, 6. (2003):3. 90–101.
- SZAJBÉLY 2019 SZAJBÉLY Mihály: *Csáth Géza élete és munkái. Régimódi monográfia*. Budapest, 2019
- Sz. Z. 1938 Sz. Z.: A Képzőművészek és Műbarátok tárlatának exlibris kiállítása. *Pécsi Napló*, 1938. október 19. 4.
- Tudomány-Egyetem Almanachja 1910 *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Almanachja az MCMVIII—MCMIX. tanévre*. Budapest, 1910.

- Tudomány-Egyetem
Almanachja 1911 *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Almanachja az MCMX—MCMXI. tanévre.* Budapest, 1911.
- TÉNYI 2010 TÉNYI Tamás: A kifejezéspatológia kutatásának története a Pécsi Egyetem Pszichiátriai Klinikáján. In: *Arts in Difference. Dialogues sans marges.* Szerk. FABÉNYI Julia. Pécs – Bruxelles, 2010. 16–18. (A Janus Pannonius Múzeum művészeti kiadványai 117.)
- VASNÉ TÓTH 2019 VASNÉ TÓTH Kornélia: *Múltunk neves ex libris gyűjtői. Lexikon.* Budapest, 2019.

Képmelléklet

Farkas Judit Antónia:

*„Pécs legszebb magánkönyvtára
Reuter Camillo orvosprofesszoré”*

*Egy elfeledett XX. századi
bibliofil és műpártoló portréjához
című tanulmányhoz*

*1. kép Gábor Jenő
Reuter Camillo számára
készített ex librise*

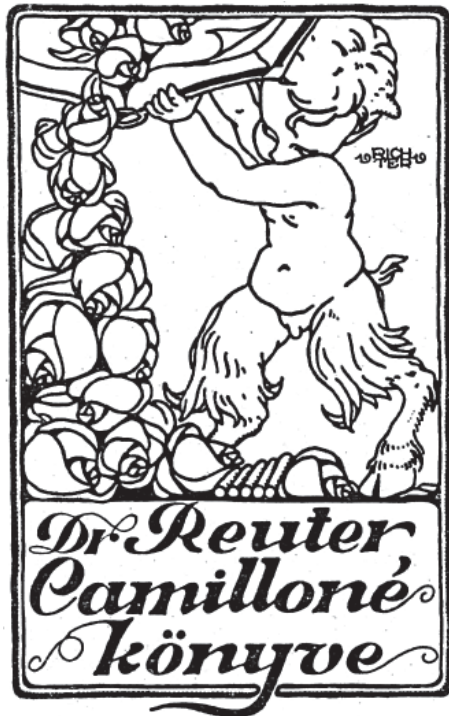

2-3. kép Sassy Attila (Aiglon)
Reuter Camillo számára,
1911-ben készített ex librisei

EX LIBRIS
DR REUTER KAMILLO

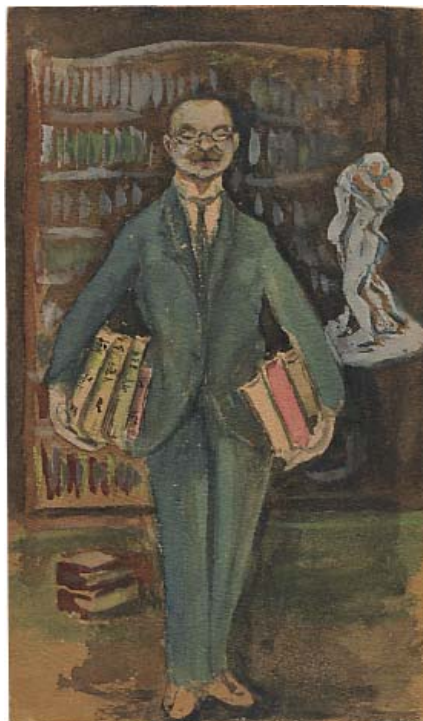

EX LIBRIS
DR REUTER KAMILLO

4-5. kép Richter Aladár Reuter Camillo és felesége számára, 1919-ben készített ex librisei

6. kép Reuter Camillo
dolgozószobájában
(ismeretlen művész
temperaképe)

7. kép A klinika kertje a szökőkúttal az 1930-as években

8. kép Reuter professzor és kolléganője az idegklinika kertjében 1943-ban

ABENTEUER

Einmal besuchte ich eine Villenkolonie, wo niemand lebte. Alle Häuser waren schmuckweiß und hatten festgeschloßne grüne Läden. In der Mitte dieser Villenkolonie war ein grasbewachsener grüner Platz. In der Mitte dieses Platzes stand eine sehr alte Kirche mit einem hohen Glockenturm mit spitzem Dach. Die große Uhr ging, schlug aber nicht. Am Fuße dieses Glockenturmes stand eine rote Kuh mit einem sehr dicken Bauch. Sie stand unbeweglich und kaute schläfrig. Jedesmal, wenn der Minutenzeiger an der Uhr eine Viertel-, Halbe- oder Ganzstunde zeigte, brüllte die Kuh: „ei! sel doch nicht so bange!“ Dann kaute sie wieder.

9. kép Kandinszkij Klänge című kötetének egyik oldalpárja

10. kép Sassy Attila
Turáni álom című
linóleummetszete
(é.n.)

11. kép Menyhárt Jenő Reuter Camillo részére tervezett ex librise (1936)

12. kép Patay Mihály Reuter Camillo részére tervezett ex librise (1937)

13. kép Gebauer Ernő
a pécsi ex libris gyűjtők
részére tervezett ex librise

Az 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 10., 11., 12. kép a Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya Reuter Gyűjteményéből, a 9. kép a Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztályának gyűjteményéből származik.